

Forskning og fornyelse

BY OG BYGD 70 ÅR

Med dette nummeret av *By og Bygd* markerer vi at Norsk Folkemuseums årbok er 70 år. Da det første nummeret av årboka ble utgitt i 1943, var ambisjonen at den skulle gjenspeile forskningen ved museet (Aall 1943, Olsen 1943). Det passer derfor godt at vi i dette jubileumsnummeret setter søkelyset på kulturhistoriske museer som forskningsinstitusjoner. Vi har invitert både eksterne og interne forfattere til å reflektere over hvilken betydning disse museene og noen av deres medarbeidere har hatt for framveksten av kultur- og sosialhistorisk forskning i Norge. Hovedvekten vil ligge på Norsk Folkemuseum, men med sideblikk til andre museer og fagmiljøer. De ulike bidragene vil fortelle museumshistorie fram til i dag.

Allerede i stiftelseserklæringen fra 1894 ble det lagt vekt på at de kulturhistoriske samlingene ved Norsk Folkemuseum skulle bidra til «den vitenskapelige erkjennelse av vårt folks utvikling» (sitert i Aall 1943). Det skulle likevel gå nærmere 50 år før det første nummeret av *By og Bygd* kom ut. Nå hadde riktignok tanken om å utgi en vitenskapelig årbok også tidligere vært framme, men var aldri blitt til mer enn et ønske (Kjellberg 1945:146). Hvorfor tok det så lang tid før dette ønsket ble virkelighet?

I begynnelsen hadde det vitenskapelige arbeidet måttet komme litt i bakgrunnen, skriver Hans Aall i innledningen til det første nummeret av *By og Bygd* (Aall 1943:3). Innsamling fikk første prioritet: det gjaldt å redde det som reddes kunne av gamle gjenstander, bygninger og bilder. Deretter måtte oppbyggingen av museet prioriteres med kontorer, ildsikre utstillingsbygninger og magasiner, studiesamlinger og friluftsmuseum. Dette var store oppgaver som tok tid og krefter, og det var først i løpet av 1930-årene at det meste var på plass.

Oppbyggingen av museet krevde store økonomiske løft, noe som gjorde det vanskelig å finne midler til å finansiere en regelmessig utgivelse av en årbok. Det var først da Hans Aall i 1942 skjenket kr 50.000 til «Hans Aalls publikasjonsfond» at det ble fart i planene om en vitenskapelig publikasjon: «Jeg har tenkt meg først og fremst at avkastningen kunde støtte utgivelsen av en årbok», skrev han. Allerede året etter støttet skipsreder O. Ditlev-Simonsen opp med en gave på kr 10.000 som også ble satt i et publikasjonsfond (Kjellberg 1945:146). Til dette kom at Aall lyktes i å få øremerket kr 1.000 årlig på statsbudsjettet til utgivelse av *By og Bygd*, og at Norsk Folkemuseums venner etter hvert overførte en andel av medlemskontingenten til utgivelse av årboka. Støtten fra Venneforeningen har museet fortsatt glede av i dag.

Savnet av en årbok kan ikke forstås slik at forskning tidligere hadde vært nedprioritert. I sin biografi om Hans Aall peker Tonte Hegard på at han var opptatt av å fremme Norsk Folkemuseum som et vitenskapelig særinstitutt for kulturhistorisk materiale, og at han tidlig løftet fram forskning som program (Hegard 1994:83). I sin innledning til det første nummeret av årboka peker Aall på ulike tiltak som kan ses som byggesteiner i et vitenskapelig program. Han nevner at museet fra 1903 satset på særutstillinger med kataloger skrevet som vitenskapelige oversikter. Disse katalogene ga grunnleggende kunnskap om forskjellige temaer – fra stoler og ovner til Drammensfajanse og damask. Slik ble de til «større og mindre kapitler i landets indre historie». Etter hvert ble det også satset på større utgivelser, blant annet seriene *Gammel norsk kultur i tekst og bilder* og

Norske Bygder, som Aall karakteriserer som vitenskapelige arbeider i en populær form (Aall 1943:4).

Det er også verdt å merke seg at museet var tidlig ute med å bygge opp en vitenskapelig stab. Allerede i 1901 ble den nyutdannede kunsthistorikeren Harry Fett ansatt i en amanuensisstilling (Galaaen 2011:189). Gradvis ble den vitenskapelige staben utvidet, og i 1943 hadde den vokst til to konservatorer og fem amanuenser (Hegard 1994:83). Men fortsatt var det ifølge Aall noe som manglet: «et organ, hvor vi kunde legge fram resultatene av arbeidene i marken og forskningen innenfor murene» (Aall 1943:4-5).

Det ble derfor stilt store forventninger til den nye årboka. Den skulle være mer enn en fører som veiledet den besøkende i utstillinger og friluftsmuseet, mer enn omvisninger og forelesninger. Den skulle føre leseren inn i «selve brennpunktet» i museets arbeid og lukke opp for dem som ville lære Norsk Folkemuseum bedre å kjenne, skrev museets styreformann, professor i nordisk, Magnus Olsen:

La oss få vite hva Folkemuseets vitenskapelige medarbeidere – hver enkelt av dem – er mest glad i og er blitt mest opptatt av. La detaljer tre fram, gjennomlyst og stilt på plass i sitt opprinnelige miljø. Gi oss bilder fra fortids liv. Og skriv, etter hvert som tiden dertil synes å være inne, kapittel etter kapittel av det norske folks kulturhistorie (Olsen 1943:6).

I årenes løp har serien av årbøker i tråd med dette gitt et variert bilde av forskningen ved Folkemuseet, hvilke problemstillinger de vitenskapelige medarbeiderne har vært opptatt av, hvilke deler av samlingene de har arbeidet med og hvordan de har videreutviklet museet gjennom utstillinger og annen formidling. Hovedtyngden av artiklene er skrevet av museets medarbeidere, men årboka har også vært en publiseringskanal for andre forskere som har arbeidet med museets samlinger eller beslektet materiale.

I dette nummeret har vi som nevnt ønsket å sette søkelyset på kulturhistoriske museers historie som forskningsinstitusjoner. Ragnar Pedersen og Hans-Jakob Ågotnes har i hver sin artikkel sett nærmere på framveksten av kulturhistorisk forskning ved henholdsvis Norsk Folkemuseum og Bergens Museum på 1900-tallet, og har vist hvordan denne forskningen faghistorisk fram til 1970-årene har vært med på å prege gjenstandsforskning og etnologi som universitetsfag. Ved begge museer ble kulturhistorisk forskning og gjenstandsforskning som fagfelt utviklet fra tidlig 1900-tall av medarbeidere som var framtrepende fagpersoner i sin samtid. De kulturhistoriske museene gis imidlertid ingen faghistorisk betydning for å forme dette fagfeltet i en nylig publisert faghistorie *Etnologi og folkloristikk. En fagkritisk biografi om norsk kulturhistorie* (Eriksen og Rogan 2013).

I sin artikkel redegjør Ragnar Pedersen for den betydning Norsk Folkemuseum har hatt for å prege norsk kulturhistorie som forskningsfelt, og ikke minst faget etnologi med sin vektlegging av materiell folkekultur. Denne innflytelsen er særlig tydelig i årene etter 1960 da Knut Kolsrud og Hilmar Stigum – begge med bakgrunn fra Norsk Folkemuseum – ble utnevnt til professorer i etnologi ved Universitetet i Oslo. Tilsvarende viser Hans-Jakob Ågotnes at folkets materielle kultur og gjenstanden som kulturhistorisk kilde sto sentralt ved Bergens Museum, og at den forskningstradisjonen som ble utviklet der kom til å

prege den humanistiske virksomheten både ved museet og ved det nye universitetet i Bergen.

Både Pedersen og Ågotnes peker på at forbindelsen mellom kulturhistoriske museer og universitetsforskningen ble svekket etter 1970, da de utviklet seg i forskjellige retninger. Kanskje ble museene mer opptatt av – og styrt i retning av – forskning med sikte på formidling, utstilling og et selvkritisk blikk på egen samfunnsrolle? Pedersen argumenterer til slutt i sin artikkel for at museene må finne veier ut av denne pragmatiske nyttetenkningen, og finne sin forskningsmessige styrke. Da vil de bli bedre i stand til å bidra med sine forskningsresultater i samspill med andre forskningsmiljøer og overfor allmennheten.

Ragnar Pedersen og Hans-Jakob Ågotnes gir bredt anlagte historiske oversikter over framveksten av kulturhistorisk forskning i museene. Trond Bjorli setter søkelyset på et trekk ved Norsk Folkemuseums tidlige forskningshistorie som tidligere er viet liten oppmerksomhet, nemlig Hans Aalls forleggervirksomhet. Som Aall selv pekte på, satset museet tidlig på å utgi vitenskapelige publikasjoner, om enn i en populær form (Aall 1943:4). Det er disse rikt illustrerte publikasjonene Bjorli har sett nærmere på. Aall tok i bruk mulighetene som lå i tidens nye medier, og Bjorli peker på publisering som et satsingsområde der museet dyrket både vitenskapelighet og visuell formidling på nye og nyskapende måter. Ambisjonen var at utgivelsene skulle bli allemannseie og bringe museets formidling inn i stuene til folk. Slik Bjorli ser det, representerte årboka i 1943 en dreining mot institusjonalisering av vitenskap og mot det etnologiske fagmiljøet, der Folkemuseet aktivt bidro både med medarbeidere og undervisning gjennom det meste av 1900-tallet.

Den første årboka i 1943 kan på mange måter sies å innlede det som i ettertid har vært karakterisert som «gullalderen» ved Norsk Folkemuseum. I etterkrigsårene fikk forskning høy prioritet, og Reidar Kjellberg som i 1946 etterfulgte Hans Aall som direktør ser ut til å ha fulgt den linjen Aall trakk opp med lanseringen av årboka.¹ Forskningen skulle synliggjøres og formidles, og i 1950- og 1960-årene ble vitenskapelige stillinger besatt med profilerte medarbeidere. Flere av disse skulle få betydning i forskningsmiljøer utenfor museet, enten gjennom undervisning eller fordi de gikk over i stillinger ved universitetene. Knut Kolsrud og Hilmar Stigum er allerede nevnt, men dette gjaldt mange av museets medarbeidere. Vi har valgt å sette søkelyset på enkelte av de medarbeiderne som bidro til å bygge opp nye forskningsfelt ved museet, og som også skulle få betydning i egne fagmiljøer.

Forskningen ved Norsk Folkemuseum har gjennom tida vært knyttet til museets samlinger og har hatt som mål å utvikle kunnskap om samlingene og deres kulturhistoriske kontekst. Som Ragnar Pedersen viser i sin artikkel var feltarbeid helt siden tidlig 1900-tall en selvsagt del av denne kunnskapsoppbyggingen. I etterkrigstida ble kunnskapen om samlingene videreutviklet, blant annet gjennom innsamling av svar på spørrelister og minneinnsamlinger. Dette var en tid med økende bevissthet om at verken by- eller bygdekulturen var enhetlige størrelser, men sammensatt av flere sosiale grupper. Reidar Kjellberg var opptatt av at sosiale skillelinjer skulle komme bedre fram så vel i utstillinger som i friluftsmuseet. I løpet av 1950-årene ble arbeiderkultur en del av utstillingen i Bysamlingen, og i friluftsmuseet ble en husmannsplass oppført og fem arbeiderboliger ble flyttet fra Enerhaugen og gjenreist.

Til dette kom at Norsk Folkemuseum i 1951 fikk ansvar for samisk kultur da det fikk overført den samiske samlingen fra Etnografisk Museum. Ved dette museet hadde det samiske vært representert som eksotisk og fremmed, og overføringen markerte at same-
ne fra nå av skulle ses som en del av norsk kultur. Leif Pareli trekker opp historien til den samiske samlingen fra 1800-tallet og fram til i dag, og viser hvordan bestyrere av samisk

Hans Aall og Harry Fett fotografert i 1929 på båttur i Båhuslen med «Den grønne benk», et brorskap for sentrale kulturpersonligheter. Brorskapet var særlig aktivt i perioden 1915-1929.

Foto: Norsk Folkemuseum.

Norsk Folkemuseums bibliotek fotografert i 1965. I forgrunnen har konservator Marta Hoffmann funnet fram til en bok, i midten sitter kontordame Marianne Riise-Hansen ved sin skrivemaskin og bakerst ved kartotekskuffene skimter vi bibliotekar Susanna Hals.

Foto: Unni Fürst, Norsk Folkemuseum.

avdeling: Asbjørn Nesheim, Johannes Falkenberg og Bjørn Aarseth bidro til å bygge opp det samiske forskningsfeltet. Også andre ansatte ved museet som Martha Hoffmann og Knut Kolsrud drev forskning på samisk materiale og kultur. I dag arbeides det med å tilbakeføre deler av samlingene til lokale samiske museer, samtidig som Norsk Folkemuseum som landets største kulturhistoriske museum fortsatt skal representere samisk kultur som en del av norsk kulturelt mangfold.

Noe av det siste Hans Aall rakk å gjøre som direktør i 1946 var å opprette Norsk etnologisk gransking (NEG). Gjennom utsending av spørrelister til medarbeidere over hele landet var formålet å innhente kunnskap om gamle redskaper og driftsformer før de forsvant med det moderne jordbruket. Den første som ble ansatt i det nyopprettede NEG var Lily Weiser-Aall, som hadde sitt virke her fram til hun gikk av med pensjon i 1970. Ann Helene Bolstad Skjelbred viser hvordan Weiser-Aall la grunnlaget for spørrelistevirk-somheten i NEG. Den ble ikke begrenset til materielle forhold i det eldre jordbruket, men utvidet med hennes forskningsinteresser som julefeiring, folkemedisin og svangerskap og fødsel. Østerrikske Weiser-Aall hadde sin akademiske utdanning fra Wien, og hadde nære forbindelser både til kolleger i Norden og internasjonalt. I senere år er det blitt stilt spørsmål ved hennes holdninger under krigen, men Skjelbred påpeker at det er vanskelig å finne belegg for dette.

Aalls etterfølger, Reidar Kjellberg, så behovet for å øke kunnskapen, ikke bare om det eldre jordbruket, men også om sosiale grupper som arbeidere og husmenn. Tidlig i 1950-årene startet han to forskningsprosjekter som skulle drive minneinnsamlinger. To historikere ble ansatt: Edvard Bull d.y. i 1950 for å samle arbeiderminner, og Ingrid Sem-mingsen i 1954 for å samle husmannsminner.

Edvard Bull d.y. er en pioner i sosialhistorisk forskning i Norge. Ingar Kaldal viser i sin artikkel hvordan han gjennom innsamlingen av arbeiderminnene utviklet en norsk variant av den internasjonale «oral history». For Bull handlet sosialhistorie først og fremst om historie nedenfra og om å bruke historiefaget samfunnskritisk. I artikkelen reflekterer Kaldal over hvordan Bull forholdt seg til historieskrivingens politiske sider, og diskuterer med kritisk blick noen grunnleggende trekk ved den sosialhistorien Bull sto for i lys av nyere kulturhistorisk forskning.

Pakking og utsending av By og Bygd i 1984.
Foto: Norsk Folkemuseum.

Ingrid Semmingsen hadde sin akademiske bakgrunn og sine forskningsinteresser i utvandringshistorie. I sin forskning hadde hun vært opptatt av de hjemlige forutsetningene for utvandringen, og innsamling av husmannsminner kan slik sett ses som en forlengelse av hennes interessefelt. I et personlig portrett av Ingrid Semmingsen kaster Sølvi Sogner lys over hvordan innsamlingen ble drevet rent praktisk. Hun har gått inn i den omfattende brevkontakten Semmingsen hadde med sine informanter, og den store arbeidsbyrden innsamling innebar i en tid med minimale teknologiske hjelpemidler.

For Bull og Semmingsen var tida på Norsk Folkemuseum et mellomspill i deres akademiske karrierer. Bull forlot museet i 1963 for å gå over i en stilling som professor ved Trondheim lærerhøgskole. Arbeiderminnene utgjorde imidlertid grunnlagsmateriale i hans videre forskning, og han skulle i sitt vitenskapelige virke bli en pioner i bruken av muntlige minner i akademisk historieforskning. Semmingsen gikk tilbake til migrasjons-historie, da hun i 1961 forlot Folkemuseet til fordel for i en stilling ved Universitetet i Oslo. Allerede to år senere ble hun som første kvinne utnevnt til professor i historie, og fikk stor betydning for å bygge opp migrasjonsstudier som forskningsfelt i Norge.

I ettertid har minneinnsamlingsprosjektene vært kritisert fordi dette materialet i liten grad ble brukt i utstillinger. Men minnene ble formidlet på andre måter. Begge prosjekter resulterte i publikasjoner. Edvard Bull d.y. publiserte bøker og artikler basert på arbeiderminnene, blant annet to bind i serien *Arbeidsfolk forteller*. Arbeiderminnene var grunnlagsmateriale i hans doktoravhandling i 1958 mens han fortsatt var ved Norsk Folkemuseum. Ingrid Semmingsen avsluttet sitt innsamlingsprosjekt ved Folkemuseet ved å utgi boka *Husmannsminner* som kom i 1960. Slik sett kan de to prosjektene ses som

Det store prosjektet OBOS-gården – Wessels gate 15 viser hvordan folk i Oslo har innredet hjemmene sine gjennom mer enn hundre år. Besøkende får kikke inn i hjemmene til oppdiktede så vel som autentiske familier og kan se hva de til ulike tider har omgitt seg med av møbler, tekstiler, pryd- og nyttegenstander. På bildet ser vi stua og videre inn i barneværelset i leiligheten «Teak, TV og tenåringer – 1965».

Foto: Anne-Lise Reinsfelt, Norsk Folkemuseum.

en forlengelse av den publikasjonsvirksomhet Hans Aall hadde startet flere tiår tidligere, og som munnet ut i *By og Bygd*. Museets materialsamling skulle danne grunnlag for forskning, og forskning skulle ut til folket. For Semmingsens del dreide formidlingen seg om mer enn publisering. Hun deltok blandt annet i en serie populære radioprogrammer om husmannstida sammen med Alf Prøysen.

Det er likevel riktig at arbeiderminnene neppe ble brukt som grunnlagsmateriale da museet fra 1959 startet arbeidet med å innrede fem arbeiderboliger fra Enerhaugen. Birte Sandvik og Morten Bing forteller historien om Enerhaugen og formidlingen av disse arbeiderboligene i friluftsmuseet. Ved den siste fornyelsen i 2011-12 inngikk barndomsminnene, familiebildene og familiehistoriene til noen av de siste beboerne på Enerhaugen i den materielle innredningen av husene. Nyinnredningen på Enerhaugen er en videreføring av forskningsbaserte formidlingsgrep som er utviklet ved Norsk Folkemuseum gjennom det store utstillingsprosjektet OBOS-gården – Wessels gate 15 i perioden 1999-2009 (Bing, Kjos og Sandvik 2011). Fornyelsen i friluftsmuseet i senere år viser at museet hele tiden må revurdere sin framstilling av fortida i lys av nye forskningsperspektiver, innsamling av nye opplysninger og utvikling av nye metodiske grep.

En viktig forutsetning i alt museumsarbeidet er å holde orden på sine samlinger. Fra første gjenstand ble samlet inn i 1894, har Folkemuseet lagt vekt på å bygge opp systematiske kataloger for å holde oversikt over samlingene og tilrettelegge materialet for forskning og formidling. Både Ragnar Pedersen og Trond Bjorli gir i sine artikler innblikk i det tidlige arbeidet med gjenstands- og bildekataloger. I dag ligger museenes kataloger og samlinger bare et tastetrykk unna på Digitalt Museum. Jon Birger Østby går inn i den historiske prosessen som gjorde digital tilgjengeliggjøring av museenes samlinger mulig. Fra starten i 1970-årene har Norsk Folkemuseum hatt en sentral rolle i innføring og utvikling av bruk av informasjonsteknologi ved de kulturhistoriske museene. Men som Østby peker på: digital tilgjengeliggjøring reiser også mange spørsmål om hvordan kataloger og opplysninger skal tilrettelegges slik at de fungerer både for leg og lærd.

Line Grønstad tar opp en annen side ved digitalisering, nemlig digital innsamling av spørrelistesvar. NEG har endret seg mye fra den institusjonen Lily Weiser-Aall i sin tid var

med på å bygge opp, men selve innsamlingsmetoden har i årenes løp forblitt mer eller mindre uendret. I desember 2011 prøvde NEG for første gang ut digitale spørrelister for innsamling av kvalitative data i en spørreliste om minnemarkeringer etter 22. juli. Grønstad tar opp resultatene fra denne innsamlingen som kombinerte digitale og papirbaserte spørrelister. Ville undersøkelsen nå ut til flere og gi et bredere utvalg både alders- og kjønnsmessig, og ikke minst, ville digitale spørrelister endre fortellingenes kvalitet? Erfaringene fra den første digitale spørrelista viser at utfordringen blir å stille spørsmål som åpner for fortellinger, også digitalt.

Da det første nummeret av *By og bygd* ble lansert i 1943 var det meningen at årboka skulle være en «årviss publikasjon, på en gang populær og vitenskapelig» (Olsen 1943:6-7). De første fem årene kom også årboka ut hvert år. Deretter kom den dels ut hvert eller annethvert år fram til nummer XXXIII som samlet årene 1989, 1990 og 1991. Så fulgte noen år med mer uregelmessige utgivelser. I 1997-98 kom nummeret *Nye hjem. Bomiljøer i mellomkrigstiden* som sprang ut av forskningsprosjektet *Menneske og Bomiljø*. Andre utgivelser kunne være knyttet til utstillinger, som *Kropp og klær* i 2000. I 2004 ble tradisjonen med regelmessige utgivelser gjenopptatt med nummer XXXVIII: *Museum i friluft*. Med det nummeret av *By og Bygd* som nå foreligger er det i løpet av 70 år blitt utgitt 45 årbøker.

For at *By og Bygd* skal ha livets rett i årene framover må årboka fylle de krav som i dag stilles til en vitenskapelig publikasjon. Denne redaksjonen har derfor påbegynt prosessen med å tilfredsstille slike krav. Vi har invitert forfattere utenfra, og bedt eksterne konsulenter fagfelleverdere artikler. I dette nummeret er halvparten av artiklene fagfellevurdert, mens de øvrige er underlagt redaksjonell behandling.² Målet er på sikt at *By og Bygd* skal styrke sin posisjon som publiseringskanal, ikke bare for ansatte ved Norsk Folkemuseum, men også for forskning i og om de kulturhistoriske museene. *By og Bygd* skal speile forskningen ved kulturhistoriske museer og de problemstillinger som rører seg. Selv om målet er en vitenskapelig publikasjon, skal det fortsatt være plass til artikler som på en gang er vitenskapelige og populære.

LITTERATUR

- Bing, Morten, Torgeir Kjos og Birte Sandvik 2011. *En historiebok i tre etasjer*. Boskikk i byen 1865-2002. Oslo Cappelen Damm
- Eriksen, Anne og Bjarne Rogan (red.) 2013. *Etnologi og folkloristikk. En fagkritisk biografi om norsk kulturhistorie*. Oslo, Novus forlag.
- Galaaen, Tove Schmidt 2011. Kolleger og konkurrenter. Den tidlige kontakten mellom Norsk Folkemuseum og Nordiska museet. *By og Bygd 44. Gamle samlinger i nytt lys. Norsk Folkemuseums årbok*. Oslo, side 183-203.
- Hegard, Tonte 1994. *Hans Aall - mannen, visjonen og verket*. Oslo, Norsk Folkemuseum.
- Kjellberg, Reidar 1945. *Et halvt århundre. Norsk Folkemuseum 1894-1944*. Oslo.
- Olsen, Magnus 1943. Norsk Folkemuseum og «By og Bygd». II. *By og Bygd Norsk Folkemuseums årbok 1943*. Første årgang. Oslo, side 5-8.
- Aall, Hans 1943. Norsk Folkemuseum og «By og Bygd». I. *By og Bygd Norsk Folkemuseums årbok 1943*. Første årgang. Oslo, side 1-5.

NOTER

- 1 Det er skrevet lite om perioden etter Aall i Folkemuseets historie. Torgeir Kjos arbeider nå med en masteroppgave i kulturhistorie der han tar for seg de første ti årene av Kjellbergs direktørtid, og altså starten på «gullalderen».
- 2 Artikler skrevet av følgende forfattere er fagfellevurderte: Ragnar Pedersen, Hans-Jakob Ågotnes, Ann Helene Bolstad Skjelbred, Ingar Kaldal og Line Grønstad.